

Дылемы выбару

Віталь Сіліцкі

Адзін з аўтараў адказаў да геніяльнага проста і съцісла сфармуляваў, дзеля чаго гэты праект задумваўся. На думку эканаміста і бізнэсоўцы Паўла Данейкі, «трэба кімсьці быць!». Фармулюючы пытаныні, аўтары праекту відавочна мелі на ўвазе і яшчэ адну, непасрэдна звязаную з папярэдняй, патрэбу: «Трэба дзесьці быць!».

Чаму пры вызначэнні, кім быць, мы ўвесі час звязраемся і да іншага пытання: дзе мы? Магчыма, таму, што справа на толькі ў празмернай палітызацыі ідэнтыфікацыйных праектаў, якія цяпер існуюць альбо абмяркоўваюцца, але і ўтым, што на стадыі нацыятаўэрнія і ў палітычных, сацыяльных, геаграфічных і геапалітычных умовах, у якіх знаходзіцца Беларусь, гэткай палітызацыі пазбегнуць немагчыма. У любым выпадку, тая ці іншая форма вызначэння саміх сабе як дзяржавы і як нацыі (ці адмова ад такога вызначэння) непазыбежна прыводзіць да пераразмеркаванья ўлады, статусу, уплыву паміж тымі ці іншымі палітычнымі, сацыяльнымі і інтэлектуальнымі акторамі. У вялікай ступені адказ на пытанье «дзе мы?» мусіць таксама памагчы вызначыць зъмест нацыянальнай ідэнтыфікацыі: якія моманты ўва ўласнай гісторыі мы будзем лічыць герайчнымі, а якія ганебнымі? каго будзем ставіць у прыклад дзесяцям як герояў, а каго як здраднікаў? што вырашым шанаваць, а чаго цурацца? і г. д. Можна спрачацца, ці патрабуе беларускі нацыянальны праект гэтых складнікаў нацыянальнай міталёгіі. Аднак відавочна, што іх актыўна вызначае ў пэўным кірунку існы сёньня ў беларускай дзяржаве палітычны рэжым. Відавочна і тое,

што ён гэта робіць у выразна палітычных мэтах: гэта значыць дзеля як мага даўжэйшага самазахаванья. Можна лічыць, што Лукашэнка кінуў выклік. Нам застаецца альбо адказаць на яго, альбо прыняць тое, што прапануеца (ци, нехта скажа, навязваеца).

Такім чынам, цалкам натуральна, што вызначаючы беларусаў як нацыю, мы імкнемся аднесці яе да той ці іншай ідэі, што вызначае цывілізацыйны лад, такой як «Эўропа», «Расея», «славянская супольнасць» альбо нешта іншае. Я наўмысна кажу менавіта як аб ідэях, хаця і Эўропу, і Расею, і славянскі съвет можна азначыць, правёўшы цалкам рэальныя геаграфічныя ці палітычныя межы. (Хаця, скажам, з Эўропай, у адрозненінне ад Эўрапейскага Саюзу, гэта таксама зрабіць цяжка: тое, як мы праводзім гэтую мяжу – ці пасля Бугу, ці каля Воршы, ці за Ўралам, ці нават захопліваючы Аўстралію з Новай Зэляндыяй – перадусім вызначае наша ўяўленыне Эўропы.) Але вызначаючы, дзе мы, кожны з нас таксама апэлюе найперш да ўяўленай, а не рэальнай супольнасці, цывілізацыі і г. д. Прывяду просты прыклад: ўяўленыні і беларускай уладнай эліты, і грамадзтва аб Расеі часцяком прости не судносіліся з тым, якой Расея была і ёсьць на самай справе. У значнай ступені гэта і выклікала ўсе тыя недарэчнасці, якія праяўляюцца падчас спектаклю пад назвай «беларуска-расейская інтэграцыя». З гэтай жа прычыны ня зьдзейсніліся і спадзіваныні пра расейскіх дэмакратаў на пэўныя зрухі ў палітычным разьвіцьці краіны дзякуючы ўплыву з Усходу. Тоэ ж самае, і нават у большай ступені, можна сказаць і пра Эўропу. Размовы аб месцы Беларусі ў Эўропе ці аб перспектывах яе інтэграцыі ў Эўрасаюз будуць бессэнсоўнымі, калі мы ўяўляем яе па-іншаму, чым астатнія эўрапейцы (гэтаксама калі і ўяўленыні іншых аб нас не супадуць з тым, як мыслім сябе мы самі). Пытаныне тут ня толькі ў нашым веданыні ці наведаныні іншага. (Хаця тут даводзіцца з горыччу згадваць аб незвычайна ніzkай інтэнсіўнасці нашых палітычных, інтэлектуальных і нават людzkіх контактаў з навакольным съветам: гэта больш тычыцца Эўропы, але ня толькі яе.) Іншы, гэтаксама як мы, гэта ня нейкая зацьвярдзелая канструкцыя, іншы таксама ў працэсе перарабленыня, перавызначэння самога сябе, іншы таксама можа быць разгублены і дэзырентаваны. Прычым калі нашыя ўласныя ўяўленыні аб саміх сабе могуць стаць зачэпкай і нават штуршком для пэўнай сацыяльнай інжынэрый, пераробкі рэчаіснасці

пад ідэю (з гэтага збольшага і складаецца рэалізацыя нацыянальнага праекту), то перарабіць іншых значна цяжэй ці наагул немагчыма. Можна хіба зъмяніць успрыманьне саміх сябе ў большым съвеце, там, дзе мы сябе ўяўляем ці часткай чаго імкнемся стаць.

Вызначэнне нацыянальнай ідэнтычнасці і вырашэнне пытанняў цывілізацыйнага выбару – гэта найперш задача нацыянальных і культурных элітаў. «Жывая творчасць масаў» пры гэтым цалкам не адмаўляеца, але відавочна, што абазначыць і дасягнуць пэўных маральных і інтэлектуальных прарываў здольныя нямногія. Можна сказаць і так: хто ў стане іх ажыццяўіць, той і становіцца насамрэч нацыянальнай элітай.

Эліта, такім чынам, гэта ня тыя, хто гаворыць больш за іншых. Эліта – гэта тыя, каго больш за іншых слухаюць. Па гэтым крытэрыі сучасную беларускую эліту можна было б аблежаваць Аляксандрам Лукашэнкам і дыктарамі дзяржайнага тэлебачанья ды яшчэ тымі, хто піша і рэдагуе іхнія тэксты. У гэтым выданыні, аднак, прадстаўленыя меркаваныні і бачаныні палітычнага, культурнага і інтэлектуальнага асяродзьдзя. Гэта асяродзьдзе людзей, якія ў нармальных варунках сваім статусам, сваім дасягненнямі мусіць быць элітай. У асноўным тут пададзеная погляды «контрэліты» – таго асяродзьдзя, якое супрацьстаіць палітычнай дамінацыі і ідэалягічным дыскурсам, што прапаноўваеца сёньня існым палітычным рэжымам. Прадстаўнікі «афіцыёзу» – дзеячы па-свойму яскравыя і безумоўна вядомыя публіцы менавіта сваім стаўленнем да пытанняў, што ўздымаюцца аўтарамі кнігі. Прадстаўніцтва «іншай» Беларусі даволі шыроке – ад палітычных да культурных дзеячаў, ад журналістаў да эканамістаў, ад пісьменнікаў да праваабаронцаў.

Караец, мяркуючы паводле складу рэспандэнтаў, можна сказаць, што аўтарам праекту ўдалося сабраць асяродзьдзе, якое мусіць імкнуцца даць грамадзству зъмястоўныя і зразумелыя адказы на пытаныні, аб якіх вялося вышэй; прапанаваць ня толькі бачаныне саміх сабе, але і бачаныне будучыні. Бачаныне, якое вызначае ў пэўнай ступені маральны код грамадзства, легітымізуе ці адкідае тыя ці іншыя палітычныя і культурныя практикі. Сапраўдная эліта ня можа і на мусіць гэтага бачаныня навязваць. Хутчэй, яна павінна прадумашці і сканструяваць спосабы, празь якія гэтае бачаныне было б прынятае. Гэта і ад-

розынівае яе ад рэжыму, хунты ці вэртыкалі. Зь іншага боку, калі ў пагоні за прызначаньнем яна проста *recycle* стэрэатыпы масавай съядомасьці, то яе ўжо цяжка будзе адрозыніць ад масы. У гэтым і хаваецца хітрая мяжа паміж прагматызмам і інтэлектуальнай баязылівасцю.

Было б недарэчным чакаць фармуляваньня нацыянальнага праекту ў адной кнізе. Нават так, кніга ўяўляе вялікую каштоўнасць як індыкатар гатоўнасці ці негатоўнасці беларускіх элітаў (тут мы перадусім, вядома ж, кажам аб контрэліце) даваць гэтыя адказы. Аналіз выказваньняў можа набыць форму палемікі, таму што ў аўтара гэтых радкоў таксама існуець меркаванын, якія могуць не супадаць з тымі, што выказалі рэспандэнты. Я ніяк не хачу, каб мае думкі ўспрымаліся як крытыка. Замест гэтага, завастрыўшы ўвагу на колькіх найбольш актуальных, з майго пункту гледжаньня, пытаньняў, вакол якіх, відавочна, не існуе кансансу ані ўнутры грамадзтва, ані сярод элітаў, я паспрабую вызначыць, дзе мы знаходзімся на сёньняшні дзень у нашай рэфлексіі і ў нашых памкненнях, і ці імкнемся мы наагул, як калісьці вызначыў Уладзімер Мацкевіч, «думаць Беларусь» – і, дадам, навакольны съвет.

Хто мы ёсьць?

Як мы думаем саміх сябе? Хто мы ёсьць, альбо, у іншай пастаноўцы пытаньня, кім нам быць? Адказы на гэтыя пытаньні мы атрымалі самія розныя. Меркаваныні рэспандэнтаў хутчэй пацвярджаюць, што станаўленне беларускай самасъядомасьці толькі адбываецца. Шмат хто ў сваіх адказах (Калінкіна, Літвіна, Бугрова, Вардамацкі) пра гэта і кажа. Пры гэтым хутчэй ідзе працэс усьведамлення адрозненення ад іншых, чым вызначэння таго, што яднае беларусаў унутры саміх сябе, свайго съвету, свайго соцыяму. На думку Ірыны Бугровай, працэсу самаідэнтыфікацыі спрыяе найперш дыстанцыя ад іншых дзяржаваў і народаў. (Наконт падобнай нэгатыўнай самаідэнтыфікацыі таксама выказваецца, у іншым кантэксьце, Кася Камоцкая.) Аднак вонкавая дыстанцыя не здымае пытаньня аб унутраным стане, кансалідацыі, пачуцьці роднасці і адзінства. Як зазначыла, троху разгублена, Кася Камоцкая, «можа быць, збоку іншыя народы сказаці б, што значыць для іх беларус, але для сябе беларус... Мне здаецца, што працэс яшчэ ідзе».

Дык у якой жа бок ідзе працэс? Толькі некалькі рэспандэнтаў (Дынъко, Вячорка, Бураўкін, у пэўнай ступені Саньнікаў) вызначаюць істотнасць нацыянальнай мовы і культуры. Цікава, што найбольш шчыльна і съмела гэтую тэзу сфармуляваў прадстаўнік афіцыёзу Яўген Бабосаў (той самы, які беспасыпхова імкнуўся ўціснуць «беларускасць» у падмуркі лукашэнкаўскай ідэалёгіі): «Беларуская ідэнтычнасць якраз і ёсьць беларуская нацыянальная мова». Вельмі мала хто (акрамя, як ні дзіўна, прадстаўнікоў уладнай эліты) спасылаецца на калектыўную памяць, гістарычны шлях беларусаў (прауда, у трактоўцы Ўсевалада Янчэўскага галоўная адметнасць беларусаў – гэта іх «савецкасць», з чым, дарэчы, многія могуць пагадзіцца). Іншыя абыходзяць пытаныне альбо імкнущца давесцьці, што клясычнага моўна-этнічнага нацыяналізму ў Беларусі не паўстане: «На мой погляд, у пачатку XXI стагодзьдзя беларуская ідэнтычнасць, заснаваная на прынцыпе этнічнасці (уключаючы яго базавыя элемэнты, такія як агульнасць тэрыторыі, крыві, гісторыі і культуры), ня тое каб неадэкватная, але ня мае яснай пэрспэктывы» (Манаеў). Альбо яшчэ ў больш жорсткай форме: «Калі ня скочвацца на „ура-патрыятычныя” лёзунгі, дык быць беларусам – значыць адчуваць сваю прыналежнасць да гэтага ашшару» (Абрамава).

Спадар Манаеў гаворыць перш за ўсё аб немагчымасці рэалізацыі гэтак званага «беларускамоўнага нацыянальнага праекту», альбо пабудовы дзяржавы і нацыі на моўна-этнічным і культурна-гістарычным падмурку ў вэрсіі беларускамоўных нацыяналістаў (хаця ёсьць вялікія сумненьні наконт таго, што гэткі адзіны праект насамрэч існуе). Аднак, адхіліўшы мову і культуру, мы мусім тады адказаць на пытаныне «што замест?» альбо «што яшчэ?». Насамрэч, адсутнасць унікальнай нацыянальнай мовы ў «грамадзянскіх нацыяў» яшчэ не азначае таго, што яны не фундуюцца на супольным культурным кодзе (і прыклад Злучаных Штатаў Амэрыкі, на які ў наслюбяць спасылацца, – найлепшае пацьверджаньне гэтага). Апэляцыя да грамадзянства таксама не вырашае цалкам праблемы. Бадай, кожны можа згадзіцца і падпісацца пад цудоўнымі словамі, што агучыў Васіль Лявонаў: «Быць беларусам – любіць перш за ўсё беларусаў, Беларусь, спрыяць працьвітанню сваёй зямлі». Аднак любіць беларусаў і Беларусь можна было і ў складзе Расейскай імперыі, і ў Савецкім Саюзе.

У асноўным, у рэфлексіі наконт нацыянальнай адметнасці беларусаў у патэнцыйнай эліты назіраецца адданыне перавагі пэўным вонкавым, псыхалагічным (дабрыня, талерантнасць) альбо паводзінскім (схільнасць да прыстасаваньня) чыннікам. Вось харектэрныя прыклады: «Гэта харектэрны паказчык адной з рысаў беларускасці. Гэта імкненіне захавацца, напляваўшы на ўсё. Можа, гэта і слушна, але калі ты чалавек – істота сацыяльная, то мусіш і Божымі прынцыпамі кіравацца» (Фралоў). Альбо: «Я ведаў вясковы тып беларуса альбо такі, на ўскрайку гораду, дзе, фактычна, жылі, як у вёсцы. Гэта сур'ёзны руплівы гаспадар» (Шушкевіч). Зноў жа, гэтыя прыклады, як становічыя, так і адмоўныя, бадай, адлюстроўваюць успрыманыне беларусаў, распаўсюджанае сярод нас саміх. Сама па сабе такая рэфлексія, аднак, стварае падставы для даволі хісткай міталягізацыі саміх сябе. Ці мы сапраўды такія ўжо талерантныя, як мы сябе малюем? Калі мы руплівія, то ў парыўнанні з кім?

Такім чынам, праблема вызначэння, што робіць беларусаў культурнай нацыяй, вызначэння, не пабаюся гэтага сказаць, зъместу нацыянальнай культуры застаецца адкрытая. Значная частка патэнцыйнай беларускай эліты (і асабліва контррэліты) пакуль што акрэслівае беларускую самаідэнтыфікацыю пераважна ў нэгатыўных тэрмінах, у адносінах да «значэнных іншых», паводле прынцыпу «мы – не яны» (гл. вышэй харектэрныя выказваныні Бугровай і Камоцкай). Гэта нармальная стадыя самаідэнтыфікацыі любой супольнасці, можна сказаць, гэта тая стадыя, у якой цяпер пераважна знаходзіцца беларускае грамадзтва ў цэлым. Аднак дзеянні, вызначэнніне і дасягненіне пэўных калектыўных мэтаў магчымыя толькі пры ўмове пазытыўнай самаідэнтыфікацыі («мы гэта...»). Проста ідэнтыфікаваць сябе з «абшарам» (паводле словаў Вольгі Абрамавай) яўна недастаткова, таму што такая ідэнтыфікацыя не вырашае пытання легітымізацыі гэтай просторы. Легітымізаваць яе можа толькі супольнасць, што на ёй пражывае.

Пытаныне культурнага вызначэння нацыі зноў, такім чынам, пайстае, і нам ад яго нікуды не падзецца. Гэта ня значыць, што я загадзя аддаю перавагу таму ці іншаму «праекту». Але калі мы, напрыклад, спыняемся на дзівюхмоўі, то трэба вызначыць, што гэтае дзівюхмоўе азначае (у практицы сённяшніх уладаў, відавочна, дзівюхмоўе проста прыкрывае русіфікацыю) і як мы інтэрпрэтуем

і ўсталоюем дзьвиюхмоўе менавіта ў якасці нацыянальна-культурнай адметнасці. Рэч у тым, што ня вырашыць гэтая ды іншыя пытаныні што да вызначэння культурнага коду нацыі азначае пакінуць глебу для «ідэнтыфікацыі шырокіх групаву людзей з гэтым незвычайнім палітычным рэжымам» (Дынько) – і для яго (рэжыму) канструюваньня гэтага культурнага коду, чым ён цяпер адносна паспяхова і займаецца.

Дзе мы?

Наконт славянскай супольнасці зъмястоўна выказаліся толькі некаторыя рэспандэнты (што ў пэўнай ступені адлюстроўвае эфэмэрнасць самой канцепцыі), пра Расею пытаныне стаяла толькі ў пляне палітыкі, таму паразмаўляем пра нашае бачаныне Эўропы. Эўропу беларусам можна пакуль што толькі ўяўляць. Знаходзячыся ў ёй прынамсі геаграфічна, мы маем на гэта поўнае права. Гэтаксама як іншыя эўрапейцы маюць поўнае права лічыць нас часткай сваёй супольнасці і культуры ці не. Агульных правілаў у вызначэнні культурных, цывілізацыйных межаў Эўропы бадай што няма. Ёсьць болей-меней агульна-прынятая геаграфічныя межы (нават нягледзячы на гэта, Эўрапейскі Саюз у сваіх афіцыйных дакумэнтах, прысьвяченых праграме «новага суседзтва», заяўляе, што пытаныне аб далейшым пашырэнні ЭС можа быць вырашана толькі пасля вызначэння «канчатковых межаў Эўропы»). Ёсьць эўрапейскія інстытуты, сябрамі якіх мы альбо зъяўляемся (АБСЭ), альбо не (Рада Эўропы і ЭС). Прыналежнасць да большасці гэтых інстытутаў (відавочнае выключэнне – Эўрасаюз) толькі фармальна вызначае прыналежнасць да эўрапейскай прасторы, аднак, фармальнасці час ад часу адагрываюць нечаканую ролю. Аўтар гэтых радкоў неяк заявіў брусэльскай публіцы, што беларусаў немагчыма пазбавіць эўрапейскай ідэнтычнасці (ці мары), пакуль Беларусь зъяўляеца членам УЭФА. Брусэльская публіка рэагавала вельмі жавава!

Эўропа – гэта ня нацыя (што б там не казалі Габермас ці Дэрыда, канструюючы «эўрапейскую ідэнтычнасць» на супрацьстаўленыні амэрыканізму), і вызначыць, што робіць нас эўрапейцамі (калі мы наагул хочам гэта вызначыць), немагчыма, не акрэсліўшы, што робіць нас нацыяй. Ведама, можна паспрабаваць проста дамовіцца, што, скажам, зь першага каstryчніка такога

году ў аднабаковым парадку пачаць прымаць усе талмуды эўрапейскага права ў якасці нацыянальнага заканадаўства. Аднак сутыкнуўшыся зь першай жа праявай ідыятызму эўрапейскай бюракратыі (скажам, каб трускалкі былі менавіта вось такой даўжыні, а для таго, каб замяніць лямпачку на высокай столі, трэба ставіць будаўнічыя рыштаваныні на некалькі тысячаў даляраў), мы непазыбежна задамося пытаньнем, чаму гэта патрэбна менавіта нам, і хто мы ёсьць, каб гэта нам было патрэбна. Таму агульнае можа быць зразумелае толькі ў асобым, і мае рацыю спадар Вячорка, калі кажа, што «эўрапейская тоеснасць праяўляеца толькі ў тоеснасцях нацыянальных». (Скажам, Фрэнсіс Фукуяма паказвае ў адным з сваіх апошніх артыкулаў, што менавіта размыванье нацыянальнай ідэнтычнасці ў краінах «старога» ЭС прыводзіць да пэўнай эрозіі, здавалася б, вызначаных цывілізацыйных каштоўнасцяў эўрапейцаў; у сваю чаргу, гэта прыводзіць да адмысловых сацыяльных проблемаў і крэзісаў; найбольш відавочная зьяўляеца проблема інтэграцыі этнічных і рэлігійных меншасцяў: абарыгены «старой» Эўропы ўсё менш і менш у стане вызначыць і значыць прад'явіць іншым, што адрознівае гэтую супольнасць, што ёсьць яе культурным кодам, «грамадзянскай рэлігіяй» і ўва што і як, урэшце, эмігранту з Марока ці Сэнегалу трэба інтэгравацца.)

Уяўленыне нашай патэнцыйнай эліты (перш за ўсё – контэрэліты) пра Эўропу ў першую чаргу заснаванае на прызнаныні факту існаваныня эўрапейскай цывілізацыі і на ўспрыманыні так званых эўрапейскіх каштоўнасцяў («Хрысьціянства, рацыоналізм, дыялёг», – Данейка; «Тып цывілізацыі, якая ў значнай ступені навязала гэтую цывілізацыю ўсюму съвету», – Шушкевіч; «Паняцьце дэмакратыі і паняцьце цывілізацыі, якія, як я лічу, падыходзяць для Беларусі», – Бураўкін; «Эўропа – гэта съвет мудрай узаемнай цярпімасці», – Вардамацкі). Відавочныя таксама тэндэнцыі да ідэалізацыі Эўропы («Эўропа – гэта таксама і месца, дзе была сфармульваная і дзе рэалізуецца новая систэма чалавечых каштоўнасцяў. Гэта месца, дзе жывуць так, як мне ба хацелася жыць», – Процька; «Эта і ўзор у шмат якіх галінах грамадзкага, дзяржаўнага, эканамічнага жыцця», – Калякін; «Гэта культурныя каштоўнасці, гэта агульнацывілізацыйныя каштоўнасці. Тоэ, што значнае для большасці насельніцтва», – Абрамава), якія, праўда, не заўжды падзяляюцца прадстаўнікамі ўладнай эліты («Эўропа ўжо ня раз выклікала на

шматлікія народы бяду, войны і кроў. Паглядзіце, хто толькі за ўсю гісторыю ні ішоў на нашы землі!», – Касцян). Ёсьць спробы вызначыць яе як «не-Амэрыку» («Калі парабоўваць ЗША і Эўропу, Эўропа болей дэмакратычна, бліжэйшая нам, і ўсе праявы дэмакратыі значна мякчэйшыя, чымся ў тых жа Злучаных Штатах, якія цяпер узмоцнена намагаюцца памагчы нават тым, хто ня хоча стаць дэмакратычнай краінай», – Фралоў) і нават «не-Беларусь» («Але асабіста для мяне ў першую чаргу гэта грамадзтва, у якім адсутнічае шалёнае, неразумнае, амаральнае прапагандысцкае абалваньваныне насельніцтва і грамадзкай съядомасці», – Літвіна).

Разважаючы на тэму прыналежнасці Беларусі да Эўропы, нашая патэнцыйная эліта, за выняткам некаторых прыхільнікаў геаграфічнай канцепцыі Эўропы (Улаховіч, Кебіч), якія лічаць, што Беларусь Эўропай была, ёсьць і будзе, таксама мысліць у катэгорыях каштоўнасці ці цывілізацыйнай гармоніі. Сярод гэтай групы толькі невялікая частка гатовая разгледзець у беларускім грамадзтве прыхільнасць да эўрапейскіх цывілізацыйных каштоўнасцяў («Гэта хрысьціянская краіна, якая будзе свае паводзіны на грунце рацыяналізму і схільная да дыялёгу», – Данейка), астатнія вызначаюць, што да іх яшчэ трэба, што называецца, «дарасці» («Ідзі пра тое, якой мае быць гэтая прастора, эўрапейскія ідэі, сформуляваныя невялікай часткай інтэлігенцыі, але яны не адчутия да канца народам», – Алексіевіч; «Я думаю, што гэта проста гістарычная недарэчнасць, і з цягам часу (праз дзесяць, пяць альбо пяцьдзясят гадоў) усё стане на свае месцы», – Калінкіна) альбо да іх «вярнуцца» («Сённяня мы – эўрапейская аманалія», але «Беларусь нікуды ня сыдзе з мапы Эўропы. Беларусь у Эўропе – гэта традыцыя, гэта гісторыя», – Мілінкевіч), ці прыходзяць да высновы, што Эўропа, кажучы словамі аднаго беларускага палітыка, гэта «ня наша» («На мой погляд, якраз на мяжы Беларусі, Рэспублікі праходзіць такі цывілізацыйны разлом, які звязаны з мэнтальнасцю ў Рэспублікі, Беларусі і той, другой частцы Эўропы, у якой мэнтальнасць зусім іншая», – Фралоў).

Вызначыць сваю прыналежнасць да той ці іншай супольнасці – гэта перш за ўсё пытаныне выбару («Вы калі-небудзь чулі, каб беларус сказаў: «Я эўрапеец»? Вельмі рэдка. А ад іншых народаў можна гэта пачуць, яны кажуць: «Мы эўрапейцы, і таму...», – Бугрова). Калектывны выбар заўжды паўстаем

з сукупнасці выбараў індывідуальных. Магчыма, і беларусам пакуль што на-
канавана рухацца да ёўрапейскай цывілізацыі ў індывідуальным парадку, што,
дарэчы, не зьяўляецца нечым незвычайным. З трапнага вызначэння вядомага
сацыяльнага філёзафа Тымаці Гертана Эша, дэмакратычны дысыдэнты Поль-
шчы, Вугоршчыны ці Чэхаславакіі савецкага часу мелі, з прычыны іх вострага
адчуваўнія інтэрнацыянальных дэкляраваных каштоўнасцяў «захоўнага съвету»,
больш падставаў лічыцца індывідуальнымі сябрамі ёўрапейскай супольнасці,
чым пэўныя краіны – калектывымі. Таму нараканы спадарыні Абрамавай на
тое, што контакты Беларусі з ЭС «прыватызаваныя» часткай палітычнай апазыцыі,
як мінімум недарэчныя. Гэта натуральна, што супольную мову знаходзяць перш
за ёсць падобныя духам і вартасцямі, і інакш быць наўрад ці можа.

Тое ж самае тычыцца і іншага боку, які мусіць нас прызнаць часткай сваёй
супольнасці. Іншыя ёўрапейцы таксама мусіць вырашыць для сабе, ці ёсьць
мы «сваймі», і, як кажа Вінцук Вячорка, «не-экзотыкай». Аднак тут праблема нават
шырэйшая, чым тое, ці зможем мы пераканаць французаў, палякаў ці кіпрыётаў,
што мы «не-экзотыка». Самі паняцьці ёўрапейскіх каштоўнасцяў, ёўрапейскай
ідэнтычнасці і наагул Эўропы ня ёсьць чымсьці статычным. Бясконцы і часта
марнія пошуки ўласнай ідэнтычнасці, дэмографічны крызіс і эканамічны за-
стой, паталігічны страх «старой Эўропы» перад польскім вадаправодчыкам,
зруйнаваныя прыгарады Парыжу, карыкатурныя скандалы, забойствы палітыкаў
і журналістаў у Нідэрляндах, паліткарэктнасць, якая прымушае не называць імя
жанчыны, што зьбіралася ўжыць уласнае дзіця ў якасці бомбы – гэта таксама
Эўропа. Зь іншага боку, і нас могуць прызнаць ці не прызнаць «сваймі» толькі
цалкам, з усімі нашымі праблемамі і недарэчнасцямі, нашай «памяркоўнасцю»
і «талерантнасцю» і Чарнобылем...

Трэба сказаць, што ёўрапейская інтэграцыя – гэта працэс у сваёй ідэалёгії
вельмі кансерватыўны. Далучэнніе да ЭС новых краінаў непазыбежна ажыўляла
пэўны дыскурс, што грунтуецца на такіх паняцьцях, як свобода, дэмакратыя,
правы чалавека, рынакавая эканоміка, талерантнасць, роўнасць, нарэшце,
ажыўляла само разуменіне ёўрапейскай цывілізацыі як цывілізацыі вольнага
съвету. Гэта вяртала, прынамсі інтэлектуальна, усю астатнюю Эўропу да сваіх
першапачатковых ідэяў, назад ад усялякіх «пост-» і «антыканцэпцыяў» (постма-

дэрнізму, постхрысьціянства, постнацыяналізму, антыамэрыйканізму, антыгля-
балізму і г. д.), што імкліва апаноўваюць съядомасьць тых, хто «думае Эўропу»
ў самой Эўропе. Таму, мабыць, галоўнае, што можа прынесці Беларусь у Эўропу
– гэта ня свой добразычлівыя харкты, працавітае насельніцтва, стабільнасць ці
нават чалавечы патэнцыял і культуру (што можа з такім жа посьпехам прапана-
ваць, скажам, і Расея), а менавіта той імпульс да пераасэнсавання і ўзнаўлення
гэтых каштоўнасцяў – калі мы, вядома, здолеем надаць такі імпульс.

Але кожны віток гэтай інтэграцыі аслабляе актуальнасць канцэптуаліза-
цыі Эўропы як «цывілізацыі свабоды», і здань экзыстэнцыяльнага ворага, якім
у свой час быў Усход ці савецкі камунізм, паступова слабее, а таму кожнаму,
хто спазняеца да адыходу цягніка, ажывіць зноўку гэты рамантызм айцоў-за-
снавальнікаў і герояку 1989 году робіцца ўсё цяжэй і цяжэй. Насамрэч тое, што
Беларусь – гэта апошні кавалак адойшлага ў нябыт Усходу (Расея – гэта, ўсё ж
такі, асобнае пытанье), зусім не азначае, як бы таго ні хацеў Вячаслаў Кебіч,
што астатняя «Эўропа» толькі і думае пра тое, каб дадаць да сваёй мазаікі гэты
адсутны кавалачак.

Далучэньне да чагосьці, дасягненіне пэўнай культурнай і цывілізацыйнай
еднасці – гэта ня гандаль і не «передпродажная падрыхтоўка». Натуральна,
мы «прапануем» (калі прапануем) сябе такімі, якімі мы ёсьць – з усімі нашымі
адметнасцямі, недахопамі і прывабнасцямі, рэальнымі альбо ўяўнымі.

Што мы выбіраем?

Калі сапраўды можна вызначыць беларускі нацыянальны харкты, то відаць,
адна зь бяспрэчных яго рысаў – гэта імкненіне пазыбегнуць жорсткага выбару,
боязь гістарычных ды палітычных Рубіконаў. Хтосьці з аптычных бачыць менавіта
гэта паратункам для Беларусі («Наш інтарэс – гэта адмова ад канчатковага цыві-
лізацыйнага выбару. І гэта – таксама выбар. Прынамсі, ня трэба зь ім съпяшацца.
Няхай сусьветная палітыка зробіцца больш пэўнай», – Вольга Абрамава), хача
некаторыя нязгодныя, што гэтая боязь насамрэч існуе («Апрача яўнай, усьвядом-
ленай намі веды, ёсьць няяўнай ўяўленыні аб рэальнасці, якія актуалізуюцца
ў моманты выбару. Паколькі ў беларусаў не было яшчэ выбару, яны яшчэ не ста-
ялі перад гэтай проблемай, то гэтае ўяўленыне ўсё яшчэ не актуалізаванае. Але

маё адчуваньне такое, што выбар у Беларусі зроблены адназначна большасцю насельніцтва, абсалютной большасцю. І татальна», – Данейка).

І ёсё ж такі стаўленыне да праблемы большасці эліты зноў-такі нагадвае тое, што робіцца ў галовах і душах «не-элітаў». Ня ўсе прызнаюць саму актуальнасць выбару («Думаю, цяпер няправільна ставіць пытаньне ў тэрмінах „альбо – альбо“. Цяпер было б адекватна ставіць пытаньне ў тэрмінах „і – і“. Адекватна з пункту гледжанья нацыянальнага характару, мэнтальнасці, эканамічнай сітуацыі, нашага геапалітычнага становішча», – Андрэй Вардамацкі). Некаторыя спадзяюцца на тое, што выбар, з прычыны зьмены вонкавых чыннікаў, адпадзе сам сабою («... справа ў тым, што Эўрасаюз мае тэндэнцыю развівавацца. І калі Расія ўступіць у Эўрасаюз, то і Беларусь рана ці позна туды ўступіць. Куды ж яна дзенеца? Калі Украіна будзе, дапусьцім, і Расея, і Літва, і Латвія, і Эстонія, і Польшча, куды Беларусь падзенеца? Нікуды не падзенеца, яна будзе часткай Эўрасаюзу», – Бабосаў; «Зразумела, што калі мы будзем разглядаць ідэальныя схемы, то месца Беларусі – у Эўропе і Эўразіі. Але я думаю, што гэта магчыма толькі ў тым выпадку, калі і Расея ўступіць у Эўразію», – Калінкіна). І толькі некаторыя гатовыя выразна вызначыцца ў адзін бок («Трэба штосьці выбіраць! Я, увогуле, прыхільнік таго, каб мы былі ў дастаткова цесным саюзе з Расеяй. Безумоўна, каб і Расея троху іншая была», – Фралоў) альбо ў іншы («Я ўпэўнены, што Беларусь павінна быць толькі ў аўяднанай Эўропе, у Эўразіі», – Саньнікаў).

Пытаньне выбару рэспандэнты разумеюць па-рознаму. Адны – больш у сэнсе з кім інтэгравацца (наладжваць эканамічныя ды палітычныя стасункі), іншыя – як наблізіць Беларусь да той ці іншай супольнасці ўнутры самой сябе. Паміж гэтымі двумя аспектамі існуе пэўная ўзаемасувязь, але ж яна ня поўная. Цывілізацыйны выбар – гэта ня выбар суседзяў (іх, прынамсі з 1945 г., не выбіраюць), альбо эканамічных партнераў: геаграфію не падманеш, таму нафта-і газаправоды ды іншыя транзытныя камунікацыі бягучы з Расеі ў ЭС менавіта празь Беларусь. Эканамічная інтэграцыя і з Расеяй і з Эўропай таксама цалкам магчымая, да і мы яе цяпер маем (што з горыччу назначыла Кася Камоцкая, якая акрэсліла палітыку Расеі да Беларусі як адназначную падтрымку дыктатуры «пры дапамозе газу і нафты» і дадала, што палітыка Эўропы – гэта таксама «падтрымка дыктатуры. Яны купляюць у нас нафту і радасна павіскваюць!»).

Такім чынам, існаваньне і з Расеяй і з Эўропай у нейкім сэнсе магчымае (на жаль некаторых беларускіх палітыкаў і інтэлектуалаў, такое існаваньне можа несыці не рашэнне палітычных і цывілізацыйных пытаньняў, а таксама і праблемы, спрыяць мацаванью аўтарытарнага презыдэнцкага абсалютызму). Аднак сумяшчэнье Эўропы і Pacei ў палітычных інстытутах, у грамадзянскай культуры, у стаўленні да грамадзянскіх правоў і свабодаў, ува ўсім тым, што і вызначае цывілізацыйны выбар, меней верагодна. Такое сумяшчэнье магчымае толькі часова, яно прыводзіць да існаваньня нестабільнай гібрыднай формы, якая раней ці пазней апынаецца ў стане ўнутранага крызісу і ўрэшце мусіць трансфармавацца ў штосьці больш вызначанае (прыклады нашых суседзяў, Расеі і Украіны, гэта пацьвярджаюць). Фінляндызацыя, пра якую кажа Андрэй Дынько – гэта не зусім тое ж самае. Фінляндыя за савецкім часам была абмежаваная ў вызначэнні сваіх вайскова-палітычных і частковая эканамічных дачыненняў, але ўнутрана яна цалкам належала да заходняга, эўрапейскага съвету. Таксама выклікае пэўныя сумненьні вызаваньне Алега Манаева аб тым, што найперш трэба вырашыць пытаньне аб уладзе (падыгрываючы, калі так можна сказаць, электарату) і толькі потым вырашыць пытаньне выбару. Падобны выбар на-самрэч хутчэй ёсьць не наступствам, а чыннікам палітычнай барацьбы, яго актуалізацыя акурат і мае той мабілізацыйны і легітымацыйны патэнцыял, што вырашае вынікі палітычных баталіяў і трансфармацыяў. Прапанова, якая не знаходзіць попыту, безумоўна, асуджаная на паразу. Але яе адсутнасць яшчэ больш пэўна праграмуе на паразу тых, хто пазбягае яе сформуляваць і прасоўваць.

Магчыма, гэтае перабываньне паміж двума съветамі ёсьць натуральнай прыступка ў палітычным разьвіцьці і ў практэсе нацыятаўэрэння, праз якую Беларусь асуджаная прайсці. Аднак у мене ёсьць сур'ёзная падстава сумнявацца, што гэта будзе менавіта так. Існаваньне на цывілізацыйным разломе было магчымае тады, калі па абодва бакі былой савецкай мяжы яшчэ захоўваліся пэўныя ўяўленыні (якія аказаліся ўрэшце ілюзорнымі) наконт магчымасці нейкай большшырокай супольнасці, скажам так, Эўропа+Расея (а паводле азначэння, і ўсё тое, што паміж імі), калі гэтыя два бакі самі яшчэ не да канца вызначыліся ў кірунках уласнага разьвіцьця. Гэты працэс вызначэння і афармлення – палі-

тычнага, інстытуцыянальнага, культурнага – ідзе цяпер імкліва. Съвет мяньяецца, і калі мы не мянемся разам зь ім, то верагоднасць таго, што мы застанемся з тым, што маем цяпер, павышаеца з кожным годам.

* * *

Відавочна, што беларуская эліта, і перш за ўсё контэрэліта, збольшага толькі пачынае шукаць адказы на пытаныні, кім і дзе быць Беларусі і беларусам. Пакуль мы вельмі часта сутыкаемся хутчэй з рэпрадукаваньнем пэўных элемэнтаў ма-савай съядомасці, чым, уласна кажучы, адказамі ці пошукамі адказаў. Бадай, гэта лепш за ўсё адлюстроўвае пэўную недарэчнасць размоваў пра існаваныне «нацыянальных праектаў» (беларускамоўнага, расейскамоўнага ці іншых), пра што час ад часу кажуць аналітыкі і палітыкі. Мы толькі маем іх сформуляваць. Як потым прыйсьці да адзінага – гэта пытанье яшчэ больш нявызначанае. А як яго ці іх рэалізаваць – да гэтага яшчэ вельмі і вельмі далёка.

Гэта ў цэлым натуральнае адлюстраваныне стану, у якім знаходзяцца сёньня як беларускае грамадзтва ў цэлым, так і інтэлектуальная эліта ў прыватнасці. Атамізаванасцьці усяго грамадзтва вядзе і да разарванасці элітнага поля, адсу-тнасці ці амаль адсутнасці пляцовак і мэдыяў для дыскусіяў і дыялёгу ўнутры інтэлектуальнай і палітычнай супольнасці, ня кажучы ўжо пра зваротную сувязь паміж ёй і грамадзянамі. Дый здаецца, бягучых палітычных ды іншых проблемай столькі, што ня час думаць аб высокім. Але ня вырвацца з гэтага замкнёнага кола, не распачаць гэты дыялёг, не пачаць пошук супольных адказаў на пытаныні – гэта значыць проста зымрыцца з тым, што Беларусь урэшце паўс-тане як нацыя, сканструяваная паводле вобразу і падабенства яе сёньняшняга правадыра. Альтэрнатываў і часу, каб пазыбгнуць гэтага, у беларускіх элітай і ўсіх нас застаецца вельмі і вельмі мала.

Віталь Сіліцкі (нар. у 1972 у Менску) – незалежны палітоляг. Магістар Цэнт-ральнаэўрапейскага ўніверсytetu ў Будапешце (1994). Доктар Ph.D універсytetu Ратгерса (Rutgers University New Brunswick NJ). У кастрычніку 1998 – верасьні 2003 – дацэнт Эўрапейскага гуманітарнага ўніверсytetu ў Менску. Быў звольне-

ны за публічную крытыку рэжыму Аляксандра Лукашэнкі. У 2006 – запрошаны дасьледчык Цэнтру вывучэння дэмакратыі, разьвіцьця і прававой дзяржавы, Стэнфардзкі ўніверсytэт, ЗША. Рэдактар „Historical Dictionary of Belarus” (Scar-ecrow Press), выданыне якога заплянавана на пачатак 2007.

KAMUNIKAT.org